

Alicja Mazan-Mazurkiewicz*

 <https://orcid.org/0000-0001-5782-042X>

Adam Mazurkiewicz**

 <https://orcid.org/0000-0003-3804-6445>

Wstęp

Zauważalny od lat wydawniczo-czytelniczy boom na „opowieści o zbrodni i karze” zaowocował przemianami na rynku książki, żywo reagującym na kolejne mody literackie¹. Sekundowały im – mniej lub bardziej profesjonalne – świadectwa lektury w postaci recenzji publikowanych okazjonalnie na łamach specjalistycznych periodyków, przede wszystkim „Nowych Książek”. W miarę rozwoju społeczeństwa informacyjnego (oraz funkcjonującej w jego ramach tzw. kultury 2.0) życie literackie przeniosło się z drukowanych periodyków do sieci internetowej. W jej fantomatycznych przestrzeniach pojawiły się grupy zrzeszające miłośników literatury kryminalnej – nie tylko tej publikowanej współcześnie (to domena „Portalu Kryminalnego” oraz „Zbrodniczych Siostrzyczek” współtworzonych przez Martę

* Uniwersytet Łódzki, e-mail: alicia.mazan@uni.lodz.pl

** Uniwersytet Łódzki, email: adam.mazurkiewicz@filologia.uni.lodz.pl

1 Konsekwencją popularności literatury kryminalnej stała się wariantywność obieranych przez jej twórców rozwiązań. W interesujący sposób została ona stematyzowana w opowiadaniu Olgi Tokarczuk *Otwórz oczy, już nie żyjesz*: „Spróbowała kryminałów podszytych literaturą, zaopatrzonych w drugie dno, nie zawsze jasne; otarła się o kryminały dziwaczne jak [...] transgeniczne rośliny, posmakowała kryminałów-puzzli, kryminałów-poematów [...]. Były wśród nich kryminały zbrodnicze, które na oczach czytelnika ćwiartowały gatunkowe zasady [...] i co najgorsze wyjawiały osobę mordercy, pomijając cały święty rytuał śledztwa. [...] Albo takie [...] które opisywały zbrodnię z najmniejszymi szczegółami, mordercę pozostawiając niewykrytego! [...] W księgarniach pokazywało się coraz więcej takich kryminalnych kundli – jakieś techno-kryminały, kryminały science fiction, kryminały romanse” (O. Tokarczuk *Otwórz oczy, już nie żyjesz*, [w:] *taż, Gra na wielu bębenkach. 19 opowiadań*, Ruta, Wałbrzych 2001, s. 8–9).

Guzowską i Agnieszkę Krawczyk), ale i dawniejszej². Przywołane tu portale, wespół z prywatnymi blogami literackimi (np. „Wielkim Bukiem”, stworzonym przez Olę Kowalską czy „Kryminałem na talerzu. Blogiem kulinarno-kryminalnym”), przekształcającymi się – wraz z rozwojem technologii internetowych – we vlogi (wideo-blogi) współtworzą to, co Dariusz Brzostek określa mianem „internetowego archiwum cyfrowego”, pozwalającego na gromadzenie lekturowych świadectw, które nie mogłyby zachować się w innej postaci³.

Przywołanym tu przedsięwzięciom miłośników kryminałów, najczęściej czytelników nieprofesjonalnych (określenie Janusza Sławińskiego), towarzyszą inicjatywy ze strony środowiska akademickiego. Wraz z rozkwitem zainteresowania literaturą kryminalną obserwujemy próby konceptualizacji i naukowego opisu różnorodnych aspektów „literackich zbrodni”⁴. Twórcy monografii jedno- i wieloautorskich koncentrują się na wybranych zagadnieniach związanych z topiką kryminalną i jej ewolucją, na problematyce genologicznej czy opisie – posłużmy się metaforą Mariusza Kraski, wykorzystaną w tytule jego rozważań – „figur

-
- 2 Znacząca pod tym względem jest działalność Klubu Miłośników Powieści Milicyjnej „MOrd”, skoncentrowana na literaturze kryminalnej ukazującej się w latach 1956–1989. Niekiedy zresztą, jak w przypadku publikacji członków wspomnianego klubu, granica między wirtualnym i sytuowanym w przestrzeni fizycznym życiem literackim jest rozmyta. Świadczy o tym cykl recenzji, które pierwotnie zamieszczane były w sieci internetowej, doczekały się zaś drukowanych wyborów ogłoszonych w latach 2005–2011.
 - 3 Zob. D. Brzostek, *Wstęp: Wspólnoty i praktyki interpretacyjne w sieci. Perspektywa reception studies*, „Przegląd Kulturoznawczy” 2017, nr 32, s. VII.
 - 4 Do najnowszych, szczególnie cennych poznawczo monografii wieloautorskich należy bezsprzecznie zbiór *Kryminał* (2019), wchodzący w skład serii *Literatura popularna. Kryminalne światy przeszłości* (2021); tematyczne numery zielonogórskiego pisma „Scripta Humana”: *Kryminał. Między tradycją a nowatorstwem* (2016, nr 5), *Kryminał. Okna na świat* (2017, nr 9) oraz toruńskich „Litteraria Copernicana”: *Literatura kryminalna* (2021, nr 39). Nie należy przy tym zapominać o chronologicznie wcześniejszych inicjatywach środowiska akademickiego, jak choćby sukcesywnie publikowane na łamach „Literatury i Kultury Popularnej” (1991–) szkice poświęcone kryminałowi bądź o pokłosiu sesji organizowanych w ramach wrocławskiego Międzynarodowego Festiwalu Kryminalnego w latach 2013–2015 zebranych w tomach: *Śledztwo w sprawie gatunków. Literatura kryminalna* (2014), *Literatura kryminalna. Na tropie źródeł* (2015) oraz *Literatura kryminalna. Na tropie motywów* (2016). Z tomami rozpraw korespondują rozważania poszczególnych badaczy w całości poświęcone zjawisku „opowieści o zbrodni i karze” (np. Marty Ruszczyńskiej *Polski kryminał i wiek XIX* (2019)), sytuujące je – jak czyni to Robert Dudziński w książce *Od „potwornej szmiry” do „własnego kiczu”. Proza popularna w polskiej kulturze literackiej lat 50. XX wieku* (2021) – w kontekście innych zjawisk kulturowych obiegu popularnego, bądź – niczym Mirosław Ryszkiewicz, akcentujący retoryczny wymiar kryminału (*Retoryka polskiej powieści kryminalnej po roku 1989. Preliminaria* (2021)) – proponujące lekturę znanych zdawałoby się utworów z nowej perspektywy, umożliwiającej odkrycie w nich nowych sensów.

czytania” kryminału⁵. Przywołane tu – *pars pro toto* – perspektywy postrzegania literatury kryminalnej uzmysławiają bogactwo potencjalnych odczytań tego, co pierwotnie, u źródeł gatunku, było przede wszystkim zagadką umysłową⁶. Jej intelektualny charakter uzmysławiają uwagi, którymi niegdyś Stanisław Baczyński opisywał prozę Arthura Conan-Doyle’a:

Wypadki i ludzie [...] układały się posłusznie dookoła pomysłów genialnego detektywa, wyłączając przez swą zwartość wszelką konwencjonalną ornamentykę powieściową jak liryzm, malarstwo opisowe i psychologiczną analizę. Na powierzchni pozostawała tylko naga tkanka faktów, myśli i działań detektywa, napięta między zbrodnią, a odkryciem jej sprawcy⁷.

Kryminał staje się przy tym, w ujęciu jego badaczy, „gatunkiem zmaconym”, pozwalającym zadawać pytania obce literaturze eskapistycznej, o charakterze intelektualnej rozrywki, z którą jest (często niesłusznie) utożsamiany. Nieprzypadkowo przecież Joanna Chłosta-Zielonka, wskazując przemiany współczesnych „opowieści o zbrodni i karze”, podkreślała ich poznawczy pozaartystycznie wymiar oraz przesunięcie akcentu uwagi: pytanie „kto zabił?” stało się drugoplanowe wobec zagadnienia kontekstu społecznego, towarzyszącego ukazywanemu na kartach literatury przestępstwu (w tym sensie wątki kryminalne zostały wyparte

5 Zob. M. Kraska, *Prosta sztuka zabijania. Figury czytania kryminału, słowo/obraz terytoria*, Gdańsk 2013.

6 Taki charakter miała w pierwotnym kontekście twórczość Mauritzta Christophera Hansena, zapomnianego dziś autora m.in. opowiadania *Mordet på Maskinbygger Roolfsen* [*Morderstwo konstruktora maszyn Roolfse*] (1839) i Edgara Allana Poego, powszechnie uznawanego za prekursora „opowieści o zbrodni i karze”. Znacząca pod tym względem jest przede wszystkim nowelistyczna „trylogia detektywistyczna”, w której skład wchodzi: *Zabójstwo przy Rue Morgue* (1841), *Tajemnica Marii Roget* (1842) i *Skradziony list* (1844). Anna Depta, zastanawiając się nad wpływem Poego na twórczość kryminalną, wskazuje na racjonalizację wydarzeń jako konstytutywną cechę twórczości kryminalnej: „Uważa się, że Poe jako pierwszy uczynił głównym bohaterem detektywa amatora i wypracował schemat opowieści detektywistycznej. [...] Co jednak uczynił Poe dla kryminału? Przede wszystkim zerwał z poetyką prozy romantycznej i powieści gotyckiej. [...] Zastąpił tajemnicę zagadką, czyli wprowadził do swoich opowiadań coś, co dało się rozwikłać rozumowo i racjonalnie wyjaśnić. [...] W jego historiach nie jesteśmy świadkami działania sił nadprzyrodzonych [zaś] konflikt został przeniesiony z gruntu metafizycznego na intelektualny” (A. Depta, *Początki kryminału – Auguste Dupin i Sherlock Holmes. Reminiscencje*, [w:] *Literatura popularna*, t. 3: *Kryminał*, red. E. Bartos, K. Niesporek, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2019, s. 143). Paradoksalnie, obserwując współczesną literaturę kryminalną, można dostrzec odejście od wyszczególnionych przez Deptę wyznaczników.

7 S. Baczyński, *Powieść kryminalna*, Wydawnictwo Literacko-Naukowe, Kraków-Warszawa 1932, s. 47–48.

przez obyczajowe⁸). Odczytywany w zaproponowany tu sposób szkic Justyny Tuszyńskiej, poświęcony „kryminałowi gejowskiemu”, daje zarazem asumpt do rozważań natury nie tylko kulturowej, ale i etycznej; podczas lektury omawianych przez badaczkę powieści czytelnik zmuszony jest skonfrontować się z aksjologią zarówno wpisaną w świat przedstawiony, jak i pozaartystyczną. Szczególnie wyraziście mechanizm ten jest zauważalny podczas lektury omawianego przez badaczkę zjawiska. Wynika to z funkcjonowania w przestrzeni społecznej stereotypów wywiedzionych z paradygmatu heteronormatywnego oraz tego, w jaki sposób wpływają one na konstruowanie (ale i kwestionowanie) odmienności. Z tego względu istotnym kontekstem interpretacyjnym dla autorki szkicu zdają się rozważania Błażeja Warkockiego *Homo niewiadomo. Najnowsza proza polska wobec odmienności* (2007) wraz z reportażem Krzysztofa Tomasika *Gejereł. Mniejszości seksualne w PRL-u* (2012). Odczytywane przez pryzmat owych rozważań konstatacje Tuszyńskiej uświadamiają krytyczny potencjał kryminału.

Ową zmianę akcentu uwagi poświadcza pojawiająca się współcześnie na kartach literatury kryminalnej problematyka, wśród której nie brak tematów związanych z przemocą domową (*Gniew* (2014) Zygmunta Miłoszewskiego; *Nieodnaleziona* (2018) Remigiusza Mroza; *Wdowiek* (2019) Anny Fryczkowskiej; *Poryw* (2020) Kingi Wójcik), pedofilią (*Farma lalek* (2013) Wojciecha Chmielarza; *Głosy z zaświatów* (2020) Remigiusza Mroza; *Czerń* (2020) Małgorzaty Oliwii Sobczak)⁹.

8 Zob. J. Chłosta-Zielonka, *Zamiast powieści obyczajowej. Cechy współczesnej polskiej powieści sensacyjnej*, „Media – Kultura – Komunikacja Społeczna” 2013, nr 9, s. 87–98. Doprecyzowując swą tezę, badaczka dopowiada: „Kryminały, pełniąc funkcję powieści obyczajowej, odzwierciedlają panujące mody i gusty współczesnych Polaków. Autorzy przekazują, w jaki sposób urządzi się mieszkania, jaki styl panuje w modzie, jaka muzyka jest najbardziej popularna, które punkty gastronomiczne są na czasie” (tamże, s. 96). Tym samym literatura kryminalna, na wzór przywoływanej przez Chłostę-Zielonkę powieści obyczajowej, staje się źródłem historycznym, a zarazem – posłużmy się formułą Mariusza Czubaja – „świadectwem antropologicznym” (M. Czubaj, *Etnolog w Mieście Grzechu. Powieść kryminalna jako świadectwo antropologiczne*, Oficyna, Gdańsk 2010). Znacząca pod tym względem zdaje się diagnoza Stanisława Baczyńskiego, do której *implicite* odwołują się wspomniani badacze: „Romans kryminalny [...] w konstrukcji swej może być bliższy literatury przyszłości niż pompatyczna powieść mieszczańska. Stanowi przy tym przejaw współczesności z jednej strony, a z drugiej wyraz [...] potrzeby silnych wzruszeń, ciekawości i udziału w tragediach społecznych” (S. Baczyński, dz. cyt., s. 113).

9 Osobną kwestią pozostaje, do jakiego stopnia naszkicowana tu problematyka, obecna na kartach rodzimej literatury kryminalnej wynika z boomu na skandynawski model „opowieści o zbrodni i karze”, który – mimo iż zakorzeniony w lokalnym kolorycie – okazał się na tyle uniwersalny, że został zaakceptowany przez miłośników kryminałów wywodzących się spoza Skandynawii. Źródłem owego sukcesu Sue Neale upatruje w połączeniu społeczno-politycznej analizy lokalnych realiów z ukazaniem psychiki zwykłych ludzi i motywacji popełnianych przez nich zbrodni: „Offering alternative social and political analyses of its distinct national traditions [...] Nordic fiction also explores the psychology of ordinary people and what drives them to

W ten sposób, niezależnie od przejawów, zło przestaje być postrzegane jako pochodna skłonności jednostki, stając się wytworem globalnego systemu¹⁰.

Owo akcentowane przez badaczkę przesunięcie ciężaru zainteresowań nie deprecjuje oczywiście rozrywkowego wymiaru lektury kryminału. Jest to przecież gatunek najchętniej czytany przez konsumentów popkultury, niezależnie od dzielących ich różnic społecznych i ekonomicznych. O jego pozycji świadczy raport Romana Chymkowskiego i Zofii Zasackiej *Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 roku* (2021); na temat „opowieści o zbrodni i karze” czytamy w nim: „Najbardziej »demokratycznym« typem, to znaczy czytany niezależnie od zajmowanej pozycji społecznej, jest literatura sensacyjno-kryminalna – najchętniej wybierany przez Polaków typ książek”¹¹.

* * *

Prezentowany tu zbiór szkiców intencjonalnie ogranicza się do rodzimej literatury. Dzięki temu rozwiązaniu możliwe jest ukazanie jej *differentia specifica*, a zarazem źródeł popularności wśród polskich miłośników twórczości kryminalnej. Jednocześnie tom wpisuje się w tradycję zapoczątkowaną przez Stanisława Baczyńskiego rozważaniami na temat „opowieści o zbrodni i karze” w rozprawie *Powieść kryminalna* (1932)¹². Dostrzegając polityczny (w znaczeniu odwołującym się

commit crimes” (S. Neale, *Crime Writing in Other Languages*, [w:] *A Companion to Crime Fiction*, red. Ch.J. Rzepka, L. Horsley, Wiley-Blackwell, Oxford 2010, s. 304). Sygnalizowaną przez Neale specyfikę kryminału skandynawskiego doprecyzowuje Monika Samsel-Chojnacka: „Współczesny kryminał skandynawski ma coś, co odróżnia go na tle seryjnie produkowanych amerykańskich powieści kryminalnych. To właśnie społeczne zaangażowanie, przejawiające się krytyką nie tylko systemu, ale także całego szeregu zmian, wraz z globalizacją, alienacją i konsumpcją, sprawia, że czytelnicy poza Skandynawią mogą identyfikować się z szeregiem problemów wspólnych dla różnych szerokości geograficznych. Pod warstwą wartkiej akcji kryje się także spory bagaż obserwacji socjologicznych, które zmuszają czytelnika do zastanowienia się nad swoim otoczeniem” (M. Samsel-Chojnacka, *Skazani na sukces. Geneza fenomenu skandynawskiej powieści kryminalnej*, [w:] *Ambicje literatury popularnej*, red. H. Chojnacki, K. Drozdowska, Wydawnictwo UG, Gdańsk 2017, s. 76).

¹⁰ Zob. M. Kraska, dz. cyt., s. 171.

¹¹ R. Chymkowski, Z. Zasacka, *Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 roku*, Biblioteka Narodowa, Warszawa 2021, s. 17. Możliwość lektury on-line: <https://www.bn.org.pl/download/document/1621420376.pdf> [dostęp: 02.03.2022].

¹² Na rangę – nieco zapomnianego dziś – opracowania Baczyńskiego wskazuje Wojciech Kajtoch, akcentując jego nowatorstwo na tle ówczesnych omówień literatury popularnej. Zob. W. Kajtoch, *Stanisława Baczyńskiego teoria kryminału*, „Literatura i Kultura Popularna” 2019, t. XXV, s. 234. Co istotne, Baczyński był niewątpliwie prekursorem badawczego namysłu nad kryminałem jako zjawiskiem kulturowo-społecznym, jednakże – co akcentuje Maria Berkan-Jabłońska – w analogiczny sposób postrzegali ów gatunek już pierwsi jego twórcy: „Myśl o tym, że

do etymologii tego pojęcia) potencjał literatury kryminalnej, badacze nie pomijają wymiaru ludycznego tej twórczości; znaczące pod tym względem zdają się przede wszystkim uwagi na temat uwikłań w realia społeczno-obyczajowe PRL, które odnajdujemy w szkicu Tadeusza Bujnickiego poświęconym tytułowemu bohaterowi powieści Joanny Chmielewskiej [właśc. Ireny Kuhn] *Lesio* (1973)¹³.

Zamieszczone w zbiorze rozprawy można podzielić według różnych kluczy. Najoczywistszym z nich zdaje się tematyczno-problemowy. Jego dominantą jest zwrot ku przeszłości, rozumianej dwojako:

- jako czas historyczny – zarówno bliższy, ukazujący funkcjonowanie literatury kryminalnej w PRL, jak i odleglejszy¹⁴;
- jako czas stanowiony artystycznej kreacji.

Uwikłanie w czas miniony, niezależnie od charakteru wydaje się emanacją szerszego kulturowo zjawiska, jakim jest retrotopijny charakter współczesnej

kryminał (bądź powieść detektywistyczna) miałby spełniać role wykraczające poza prostą zabawę, nieobca była [...] wielu twórcom XIX wieku. Można nawet powiedzieć, że w niektórych przypadkach to właśnie pragnienie zaprowadzenia sprawiedliwości, choćby jedynie na stronicach powieściowych, skłaniało autorów do porzucenia rozbudowanych, wielowątkowych narracji społeczno-obyczajowych lub historycznych [...] na rzecz dużo prostszych konstrukcyjnie i łatwiej zaspokajających potrzeby czytelników relacji o zbrodniach i ich wykrywaniu” (M. Berkan-Jabłońska, *Słowo od redaktora*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Polonica” 2018, t. 50: *Kryminał w XIX wieku. XIX wiek w kryminale*, s. 8).

¹³ Relacje społeczne w utworze Chmielewskiej potraktowane zostały przez autorkę z przymrużeniem oka. Ich sfunkcjonalizowanie nie wyklucza zarazem podporządkowania utworu poetyce kryminału, dzięki czemu czytelnik nie tylko pierwodruku, ale i współczesny może odnaleźć walory sprawiające, że omawiana przez badacza powieść Chmielewskiej (podobnie zresztą, jak inne jej utwory) ma do dziś wiernych miłośników, będąc zarazem jednym ze źródeł przeżywającego obecnie rozkwit nurtu kryminału humorystycznego. Jego przykładem (pojęcie to traktujemy jako operacyjne) jest m.in. cykl Olgi Rudnickiej *Natalii 5* (2011–2019) bądź powieści Anny Fryczkowskiej: *Starsza pani wnika* (2012) oraz *Sześć kobiet w śniegu (nie licząc sukii)* (2016). Zwłaszcza druga z przywołanych tu powieści Fryczkowskiej jest godna uwagi jako (poniekąd autoironiczna) satyra na właśnie w światku pisarek kryminałów, pretendujących do miana „królowej” tego gatunku. Ironiczny dystans nie wyklucza w tym przypadku – podobnie zresztą, jak w powieściach Jacka Galińskiego (*Kółko się pani urwało* (2011); *Komórki się pani pomylily* (2019); *Kratki się pani odbily* (2020); *Konkurenci się pani pozbyli* (2021); *Koniec się pani nie udał* (2022)) – ukazywania patologii środowiskowych (w rzeczonym cyklu istotną rolę odgrywa przepaść pokoleniowa i wynikający z niej brak dialogu). Szerzej na temat tego nurtu i możliwych jego odczytań zob. M. Ryszkiewicz, *Retoryka polskiej powieści kryminalnej po roku 1989. Preliminaria*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 221, s. 131–152.

¹⁴ Zaskakujący przy tym może wydawać się marginalny charakter refleksji nad nurtem kryminału retro, osadzonym w realiach XIX-wiecznych. Fakt ten wiąże się zapewne z funkcjonowaniem w obiegu czytelnicznym cytowanego wcześniej tomu *Kryminał w XIX wieku. Wiek XIX w kryminale*.

kultury¹⁵. Twórca pojęcia „retrotopia” – Zygmunt Bauman – mianem tym określa funkcjonujące w wyobraźni społecznej wizje przeszłości, która wciąż wpływa w istotny sposób na współczesność. Tym samym, w konsekwencji owego zanurzenia w dzieje minione, niemożliwe staje się ich „przepracowanie” tak, aby myślenie o nich nie zastępowało projektów przyszłości¹⁶.

Na rangę tego, co pamiętamy, a zarazem tego, co zapominamy wskazuje Agnieszka Osiecka, deklarująca: „Cenię niepamięć i złą pamięć. Tak samo jak pamięć. To jest ciekawe: te wszystkie zawijasy pamięci, te wszystkie schowki i te nagłe błyski reflektorów. [...] Pamięć jako strażnik pamięci i niepamięć jako cenzor”¹⁷. Wspominany przez Osiecką „strażnik/cenzor” (nie)pamięci – jako mechanizm regulujący społeczne postrzeganie przeszłości – wydaje się istotny dla obserwowanego współcześnie zjawiska „nostalgii za PRL”. Jest to, wyrażająca się w dialektycznym splocie apologii i demaskacji, tęsknota za okresem wprawdzie domkniętym politycznie, a jednak wciąż obecnym w *imaginarium communis*¹⁸. W wymiarze społecznym przeświadczenie o obecności RPL w wyobraźni zbiorowej po roku 1989 manifestuje się przede wszystkim w najnowszej kulturze popularnej. Wyraża się ono zainteresowaniem zarówno kulturą materialną, jak i zjawiskami artystycznymi czasów PRL, pozbawionymi aury ideologicznej¹⁹. Być może to właśnie owa

15 Przywołany tu styl myślenia o „powinnościach” kryminału jako literaturze „odczarowującej” przeszłość zdaje się dziś oczywistością, co poświadcza uwaga Bernadetty Darskiej: „Powieść kryminalna, odwołując się do Wielkiej Historii i nie przestając interesować się zwykłym człowiekiem jako trybikiem w jej machinie, obnaża pewne tendencje, przypomina o nich, ale i ostrzega przed problemami” (B. Darska, *Współczesna powieść kryminalna jako głos w sprawie ważnych wydarzeń społeczno-politycznych XX wieku*, [w:] *Literatura popularna*, t. 3: *Kryminał*, s. 19).

16 Zob. Z. Bauman, *Retrotopia. Jak rządzi nami przeszłość*, przekł. K. Lebek, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2018, s. 13. W kontekście rozważań Baumana znaczące zdaje się zakorzenienie literatury kryminalnej w przeszłości traktowanej bądź jako czas stanowiący (to domena kryminału historycznego, zakorzenionego w lokalnej lub Wielkiej Historii), bądź jako źródło decyzji bohaterów (w tym przypadku dominuje historia prywatna, na którą wpływa pamięć bohaterów o przeszłości).

17 A. Osiecka, *Galeria potworów*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2004, s. 14.

18 Na sygnalizowaną tu dwoistość uobecnienia/wyparcia pamięci o PRL w świadomości zbiorowej wpływa niewątpliwie fakt, iż jest to epoka wciąż czekająca na rozrachunek. Zwraca na to uwagę w dyskusji redakcyjnej Tomasz Żukowski, akcentując uwikłanie terażniejszości w przeszłość: „»Komunizm« i PRL to tematy współczesne. W obrazie »komunizmu« istotne stało się nie to, co wydarzyło się między 1945 i 1989 rokiem, ale to, co dzieje się dzisiaj” (dyskusja Ośrodka Studiów Kulturowych i Literackich nad Komunizmem IBL PAN *Komunizm i PRL dzisiaj*, „Teksty Drugie” 2013, nr 3, s. 227).

19 Zob. V. Sajkiewicz, *Czar (nie)pamięci. Nostalgia za PRL-em w najnowszej sztuce polskiej*, „Postscriptum Polonistyczne” 2008, nr 2, s. 27–42; M. Brocki, *Nostalgia za PRL-em. Próba analizy*, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 2011, nr 1, s. 26–33; M. Roeske, *Moda czy nostalgia? O tym*,

właściwość postrzegania lat 1944–1989 sprawiła, że (pop)kultura PRL nadal pozostaje atrakcyjna badawczo, pozwalając na odkrywanie „białych plam” w dziejach powojennej literatury polskiej. Naszkicowaną tu tendencję można odnaleźć w tekstach: Roberta Dudzińskiego (autor przybliża zapomnianą dziś – a cieszącą się w dobie pierwodruku dwuznaczną sławą, ze względu na postać pisarza – opowieść Jerzego Putramenta *Strachy w Biesalu* (1958)), Mirosława Ryszkiewicza, przypominającego Stefana Kisielewskiego jako autora kryminałów²⁰ oraz Marty Ruszczyńskiej, poszukującej właśnie w twórczości okresu PRL źródeł kryminału retro (badaczka przywołuje w tym celu zapomnianą obecnie – w stopniu równym, co utwór Putramenta – prozę Sławomira Siereckiego). Przypomnienie owego, jak pisze Ruszczyńska, „zapomnianego ogniwa” (współ z wzmiankowanym w szkicu serialem *Na kłopoty Bednarski* (1986)) pozwala na zrozumienie czytelniczej akceptacji dla opublikowanej w 1999 roku *Śmierci w Breslau* Marka Krajewskiego – powieści traktowanej jako inicjującej nurt kryminału retro²¹. Umożliwia zarazem dostrzeżenie – nie zawsze oczywistych – kontynuacji zjawisk, które w kulturze ostatnich dwu dekad nadawały ton modom na poszczególne nurty literatury kryminalnej.

Kontrapunktem dla rozważań uwikłanych w PRL-owską przeszłość zdają się szkice poświęcone literaturze nowej i najnowszej: utworom, których bohaterami są zakonni detektywi, o których pisze (na przykładzie twórczości m.in. Marcina Wrońskiego i Karola Kowala) ks. Grzegorz Głąb oraz cyklowi powieści neo-milicyjnej, omawianej przez Adama Mazurkiewicza. Na szczególną pod tym względem uwagę zasługują rozważania Joanny Chłosty-Zielonki, prezentującej cykl kryminałów retro Pawła Juszcza jako „zawieszony” między przeszłością (kreowaną na potrzeby fikcji artystycznej, ale i funkcjonujących społecznie fantazmatów)

jak PRL funkcjonuje w wyobraźni społecznej współczesnych Polaków, „Kultura Popularna” 2014, nr 2, s. 140–151. Interesującym kontekstem interpretacyjnym dla omawianych w przywołanych tu szkicach zjawisk artystycznych pozostaje perspektywa socjologiczna zaproponowana przez Urszulę Urban w artykule *Transformacja ustrojowa a pamięć zbiorowa Polski Ludowej – między nostalgią a zapomnieniem*, „Studia Politologiczne” 2009, t. 15, s. 104–114.

²⁰ To nie pierwsze opracowanie twórczości Stefana Kisielewskiego pióra Mirosława Ryszkiewicza. Przypomnijmy, że badacz ten jest autorem monografii *Forma ideologii – ideologia formy. O powieściach Stefana Kisielewskiego*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2003. Toteż na zamieszczony w niniejszym tomie szkic można spojrzeć jako na „dopowiedzenie” kwestii nieobecnych w monografii. W tej bowiem, jakkolwiek badacz zajmuje się powieściami „kryminalnymi” Kisielewskiego, czyni to w sposób poporządkowany nadrzędnej idei, którą jest rekonstrukcja mechanizmów instrumentalnego sięgnięcia po strukturę kryminału. Zob. tamże, s. 114–156.

²¹ Warto też wspomnieć znaczące pod tym względem uwagi Ewy Krzywickiej, określającej Krajewskiego mianem „prekursora polskiej powieści kryminalnej retro” (E. Krzywicka, *Polska powieść kryminalna retro. Czołowi przedstawiciele subgatunku i ich pomysły na cykl*, [w:] *Literatura popularna*, t. 3: *Kryminał*, s. 207). Badaczka nie waha się przy tym określić *Śmierci w Breslau* mianem utworu zapoczątkującego nurt kryminału retro. Zob. tamże, s. 205, przypis 2.

i terażniejszością (czytelnika). Wpisana w kryminał retro gra – autora z czytelnikiem; pamięci z historią; nostalgizacji przeszłości z jej rozrachunkiem – nie zawęży się jednak do tej formuły „opowieści o zbrodni i karze”. Równie interesująca okazuje się – co przekonująco ukazują Viktoria Durkalewych i Anna Skubaczewska-Pniewska – gra z topografią opisywanej na kartach powieści scenerii zdarzeń. Umowność zawieranego wówczas okazjonalnie paktu między autorem i czytelnikiem umożliwia wykorzystanie założeń zwrotu topograficznego, pozwalającego na uwiarygodnienie zdarzeń składających się na powieściową fabułę²².

* * *

Na zaprezentowany tu klucz tematyczno-problemowy nakłada się inny, wynikający ze sposobu ujęcia poruszanej w rozważaniach badaczy problematyki. Jakub Z. Lichański i Wolfgang Brylla proponują ujęcia syntetyczne, umożliwiające mapowanie rodzimego kryminału – zarówno w kontekście całości produkcji literackiej po roku 1989, jak i w relacji do bujnie rozwijającej się od lat dziewięćdziesiątych XX wieku „literatury korzeni”²³. Dla tej z kolei kluczem interpretacyjnym stała się idea „nowego regionalizmu”, aplikowana do badań literaturoznawczych²⁴. Jednocześnie oba szkice otwierające rozważania poświęcone rodzimej twórczości

22 Jako punkt odniesienia dla mechanizmu omawianego przez obie badaczki można przywołać konstatację Doroty Siwickiej, intencjonalnie dotyczącą map tworzonych przez romantyków: „»Pakt kartograficzny« wyglądałby zatem następująco: autor mapy (bądź wydawca, jeśli autor nie jest podpisany) gwarantuje, że jego intencją jest prawdziwe przedstawienie rzeczywistości, czytelnik zaś ofiarowuje mu kredyt zaufania: będzie traktował mapę jako prawdziwą. Na mocy tego paktu mapa staje się dziełem referencjalnym (a nie tworem wyobraźni)” (D. Siwicka, *Mapy romantyków*, IBL PAN, Warszawa 2018, s. 10).

23 Reprezentatywna dla sygnalizowanego tu postrzegania relacji między kryminałem i literaturą „małych ojczyzn” zdaje się uwaga Roberta Ostaszewskiego: „Wydawało się, że ta odmiana prozy po wybuchu popularności w latach 90 [...] po prostu zniknęła. Ale stało się inaczej, »przeniosła« się do prozy gatunkowej, przede wszystkim do prozy kryminalnej i obyczajowo-romansowej” (R. Ostaszewski, *Wiele ze wspomnianych wcześniej kategorii... odpowiedź na artykuł Jerzego Jarzębskiego Kariera terminów krytycznoliterackich a procesy zachodzące w prozie*, „Nowa Dekada Krakowska” 2015, nr 6, s. 22).

24 Zob. Z. Chojnowski, *Literaturoznawstwo regionów (w poszukiwaniu skutecznych perspektyw badawczych)*, [w:] *Nowy regionalizm w badaniach literackich. Badawczy rekonesans i zarys perspektyw*, red. M. Mikołajczak, E. Rybicka, Universitas, Kraków 2012, s. 13–28. Reprezentatywnym dla omawianego przez Chojnowskiego zjawiskiem zdaje się kryminał regionalny, tj. taki, którego akcja osadzona zostaje w określonej przestrzeni kulturowej, np. na Mazurach, przy czym autorstwo niekoniecznie musi wiązać się z lokalnością jako wyznacznikiem socjologicznym. Przykładem służy *Odplata* (2021) Agnieszki Jeż bądź *Tylko nie Mazury* (2020) Sylwii Skuzy. Autorki nie są związane z regionem, w którym osadzają fabuły swych opowieści. Podobnie twórcy antologii tematycznych *Kryminalny Wrocław. Mroczne przechadzki po mieście* (2013) oraz

kryminalnej umożliwiają zrozumienie mechanizmu przekształcania „opowieści o zbrodni i karze” w – jak to ujmowała przywoływana wcześniej Joanna Chłosta-Zielonka – substytut literatury obyczajowej.

Z ujęciami panoramicznymi korespondują syntezy poświęcone zjawiskom charakterystycznym dla rodzimej literatury kryminalnej XX i XXI wieku. Część z nich – jak w przypadku szkicu Pawła Kaczyńskiego, poświęconego serii literackiej „Labirynt” jako reprezentatywnej dla powieści sensacyjno-szpiegowskiej – doczekała się nowego naświetlenia problematyki dotychczas marginalizowanej w rodzimych badaniach²⁵. Z tego samego powodu nie do przecenienia są rozważania Katarzyny Wodniak nad obecnością „opowieści o zbrodni i karze” na łamach „Przyjaciółki”, najpopularniejszego w PRL tygodnika kobiecego. Jakkolwiek bowiem pismo to doczekało się różnorodnych opracowań (w tym samej Wodniak²⁶), dotychczas brakowało syntetycznego ujęcia pojawiającej się w nim literatury kryminalnej. Podobnie zapomniane są dziś opowieści o zbrodniach na łamach lokalnej międzywojennej prasy łódzkiej, które przypomina Karolina Kołodziej.

Z kolei Aleksandra Mikinka i Krystyna Walc omawiają zjawisko sytuujące się na pograniczu kryminału i różnorako motywowanej fantastyki. Badaczki opisują konsekwencje mariażu kryminału oraz *fantasy* (Mikinka) i horroru (Walc)²⁷.

Kryminalny Olsztyn. Koszary (2014) – jakkolwiek sytuują fabuły utworów w lokalnych przestrzeniach, nie są z nimi związani jako twórcy regionalni.

Inną formą kryminału regionalnego jest twórczość pisarzy lokalnych, wywodzących się ze środowisk, które ukazują na kartach „opowieści o zbrodni i karze”. Ich twórczość staje się wówczas reprezentatywna – w myśl supozycji Elżbiety Konończuk – dla zjawiska, które można opisać, odwołując się do kategorii „tutejszości” i geokulturowości. Zob. E. Konończuk, *Kryminał „tutejszy” Krzysztofa Gedroycia, [w:] Twórczość Wiesława Kazaneckiego oraz laureatów nagrody literackiej jego imienia*, red. M. Kochanowski, K. Sawicka-Mierzyńska, Wydawnictwo UwB, Białystok 2020, s. 187–199.

²⁵ Szkic Kaczyńskiego zdaje się istotny z jeszcze jednego powodu – genologicznego. W pewną konfuzję może bowiem wprowadzić lektura hasła *Powieść kryminalna* zamieszczonego w *Słowniku literatury popularnej*. Jego autorka, Anna Martuszewska, mianem tym określa twórczość, w której dominantą pozostaje fabuła kompozycyjnie powiązana ze zbrodnią; tym samym wtórne stają się podziały typologiczne, które badaczka proponuje: odmiana sensacyjno-awanturyczna, detektywistyczna, *noir*, milicyjna. Zob. A. Martuszewska, *Powieść kryminalna*, [hasło w:] *Słownik literatury popularnej* red. T. Żabski, wyd. II popraw. i uzup., Wydawnictwo UW, Wrocław 2006, s. 464). Jednocześnie zaś uświadamia Martuszewska problemy związane z dookreśleniem zakresu pojęcia „literatura kryminalna”. Na ten temat zob. J. Tuszyńska, *Rozmyte pojęcia. Historia badania literatury kryminalnej w Polsce*, „*Slavica Tragestina 19*” 2017, nr 2, s. 205–223.

²⁶ Zob. K. Wodniak, *Beletrystyka w „Przyjaciółce”: bibliografia 1948–1989*, Wydawnictwo UKW, Bydgoszcz 2018.

²⁷ Do mariaży tych można byłoby dodać również kryminał utrzymany w konwencji *science fiction*. Jego reprezentantami w rodzimej literaturze są m.in.: Ryszard Dziewulski (*Bez pamięci* (2003)),

Pojawienie się na czytelniczej giełdzie owych hybryd genologicznych związane jest niewątpliwie – co akcentują obie autorki – z powrotem do irracjonalności „odczarowanego” przez modernistyczny paradygmat kulturowy świata²⁸. W utworach omawianych przez badaczki właściwa dla klasycznego kryminału zagadka typu „whodunit” (z ang. *who (has) done it?* (kto zabił?)) – reprezentatywna m.in. dla opowieści Arthura Conan-Doyle’a o Sherlocku Holmesie – zostaje osadzona w rzeczywistości niemającej odpowiednika w historycznie potwierdzonej przeszłości²⁹. Analizowany przez Mikinę utwór Puzyńskiej jest jednak o tyle szczególny, że pisarka ta znana jest przede wszystkim jako autorka wielotomowej sagi o policjantach z Lipowa (2014–2021) oraz tomów *non-fiction*, których bohaterami są funkcjonariusze Policji Państwowej: *Policjanci. Ulica* (2018); *Policjanci. Bez munduru* (2019); *Policjanci. W boju* (2020). *Chąszbę* – czytana przez pryzmat dotychczasowego dorobku Puzyńskiej – można zatem potraktować jako grę autorki z oczekiwaniami miłośników jej prozy, przyjętą zresztą z mieszanymi uczuciami³⁰. Można

Marcin Przybyłek jako autor tomu opowiadań zamieszczonych w tomie *Gamedec. Granica rzeczywistości* (2004) oraz Eugeniusz Dębski – autor wielotomowego cyklu opowieści o przygodach Owena Yatesa (1989–2018). Jednakże wyszczególnione tu utwory, realizujące w istocie dość prosty formalnie zabieg łączenia dwu konwencji nie wyczerpują możliwości oferowanych przez obrazowanie pozarealistyczne. Przekonuje o tym lektura *Krwi na Placu Lalek* (2011) Krzysztofa Kotowskiego. Odczytywana z metafizycznej perspektywy powieść uzmysławia obecność w ramach świata przedstawionego siły, której nie sposób interpretować w kluczu realistycznym (jakkolwiek cały utwór wraz z zakończeniem ma taki charakter). Zob. J.Z. Lichański, *Problem: swój – obcy a konwencja powieści sensacyjnej. Kotowskiego Śmierć na placu Lalek [sic!]*, „International Journal of Slavic Studies” 2019, nr 1, s. 44–55, <http://slavpoplit-letters.pl/wp-content/uploads/2020/01/Slavpoplit-Letters-nr-1-2019.pdf> [dostęp: 08.03.2022].

28 Zob. M. Musiał, *Obecność magii we współczesnej kulturze zachodniej*, „Filo-Sofija” 2017, nr 1, s. 507–520.

29 Właściwość tę można dostrzec zwłaszcza w opowiadaniach Anny Kańtoch o śledztwach Domenica Jordana, poszerzających świat znany jej czytelnikom z debiutanckiej powieści *Miasto w zieleni i błękicie* (2004), w którym ekspansja języka oksytańskiego (*lenga d’òc*) doprowadziła do hegemonii polityczno-społecznej południa Francji i zaniku obszaru językowego starofrancuskiego (*langues d’oïl*). Kluczem interpretacyjnym pozwalającym zrozumieć motywacje artystyczne takiego rozwiązania wydaje się koncepcja światotwórstwa (*world-building*), którą niegdyś Jacek Dukaj uznał za dominantę współczesnej fantastyki. Zob. J. Dukaj, *Stworzenie świata jako gałąź sztuki*, „Tygodnik Powszechny” 2010, nr 6, s. 38–39.

Połączenie wątków kryminalnych z fantastyką nie jest oczywiście charakterystyczne jedynie dla najnowszej rodzimej twórczości. Można uznać je za pogłos lektury niegdyś bestsellerów: *Na tropie jednorożca* (1987; wydanie pol. 1991) Mike’a Resnicka oraz *Słodki, srebrny blues* (1987; wydanie pol. 1993) Glena Cooka. Obie przywołane tu powieści łączą stylistykę i rekwizytornie właściwą dla amerykańskiego „czarnego kryminału” ze scenariem *urban fantasy*.

30 Zob. A. Włoka, *Nie omijaj drogowskazów*, „Nowa Fantastyka” 2021, nr 12, s. 68; T. Gardziński, „Chąszba” to nowe słowiańskie fantasy prosto z Polski, nie tylko dla fanów Wiedźmina-Polaka,

jednak na powieść tę spojrzeć nie tylko jako na „testowanie” granic obu wykorzystywanych konwencji: kryminalnej oraz fantastycznej. Być może należałoby też traktować *Chąšbę* – na wzór zaproponowanej przez Mikinkę lektury – jako konsekwencję rozwiązań pojawiających się w cyklu o lipowskich policjantach. Przypomnijmy, że w niektórych z tworzących go powieści pojawiają się – w charakterze toponimów – nawiązania do przedchrześcijańskich wierzeń (np. *Utopce* (2015), *Rodzanice* (2019)). Pełnią one jednak nie tyle rolę genologicznej transgresji, ile – właściwą przede wszystkim dla klasycznego kryminału – funkcję mylnych tropów, sugerujących ingerencję sił nadprzyrodzonych (tropy te jednocześnie pozwalają na zwrot akcji)³¹.

Całość rozważań dopełniają refleksje Bernadetty Darskiej, poświęcone przenikaniu się reportażu i kryminału. O randze tak rozumianego pogranicza literatury pięknej i faktu, które zdaje się komplementarne wobec omawianego przez Mikinkę i Walc mariażu gatunków, świadczą niegdysiejsze rozpoznania Izabeli Adamczewskiej-Baranowskiej, intencjonalnie dotyczące zjawiska *true crime fiction*³².

* * *

Niniejszy zbiór rozpraw, jak każdy o charakterze wieloautorskim, skazany jest na wybiórczość podejmowanej problematyki. Żywimy jednak przekonanie, że – wspólnie z innymi opracowaniami – przyczyni się do pogłębienia refleksji nie tylko czytelników-specjalistów, lecz również miłośników „opowieści o zbrodni i karze”.

<https://spidersweb.pl/rozrywka/2021/12/01/chasba-recenzja-slowianskie-fantasy-wiedzmin-ksiadzka> [dostęp: 08.03.2022]; WereWolf, „Chąšba” – Katarzyna Puzyńska – recenzja, <https://fan-dom.pl/2021/12/chasba-katarzyna-puzynska-recenzja/> [dostęp: 08.03.2022].

³¹ Jako punktu odniesienia dla takiej kreacji można przywołać opowiadanie Arthura Conan-Doyle’a *Pies Baskerville’ów* (1902; wydanie pol. 1902). W cyklu Puzyńskiej zasadniczo nie zostaje przełamana jedność świata przedstawionego, niemniej w *Czarnych narcyzach* (2017) granica między realizmem i fantastyką zostaje naruszona za sprawą lokalnej legendy o żonie drwała. Pojawienie się kobiety w finale opowieści może być interpretowane bądź w duchu miejscowej legendy jako manifestacja sił nadprzyrodzonych, bądź w sposób racjonalny.

³² Przywołane tu zjawisko badaczka definiuje jako wypowiedź łączącą w sobie dwa sprzeczne żywioły: fikcję i faktografię (pakt faktograficzny sygnalizowany jest w tym przypadku przywołaniem rzeczywistych zbrodni ukazanych w zbeletryzowany sposób). Zob. I. Adamczewska, *Powieść o prawdziwej zbrodni*, [hasło w:] *Materiały do „Słownika Rodzajów Literackich”, „Zagadnienia Rodzajów Literackich”* 2016, z. 4, s. 150–156; też, *True crime novel – pomiędzy literaturą piękną a dziennikarstwem*, [w:] *Apetyt na rzeczywistość. Między literaturą a dziennikarstwem – relacje, interakcje, perspektywy*, red. A. Kłosińska-Nachin, E. Kobylecka-Piwońska, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2016, s. 91–115.

Bibliografia

Bibliografia podmiotowa

- Cook Glen, *Słodki, srebrny blues*, przekł. A. Jagiełowicz, ALFA, Warszawa, 1993 [pierwodruk 1987].
- Doyle Arthur Conan, *Pies Baskerville'ów*, [w:] A. Conan Doyle, *Sherlock Holmes. Studium w szkarłacie, Znak czterech, Pies Baskerville'ów*, przekł. J. Łoziński, Zysk i S-ka, Poznań 2013 [pierwodruk 1902].
- Dziewulski Ryszard, *Bez pamięci*, Ares-2, Katowice 2003.
- Fryczkowska Anna, *Starsza pani wnika*, Prószyński Media, Warszawa 2012.
- Fryczkowska Anna, *Sześć kobiet w śniegu (nie licząc suk)*, Stowarzyszenie Pomocy Osobom Niepełnosprawnym „Larix”, Warszawa 2016.
- Galiński Jacek, *Komórki się pani pomyliły*, W.A.B., Warszawa 2019.
- Galiński Jacek, *Koniec się pani nie udał*, W.A.B., Warszawa 2022.
- Galiński Jacek, *Konkurenci się pani pozbyli*, W.A.B., Warszawa 2021.
- Galiński Jacek, *Kółko się pani urwało*, Prószyński Media, Warszawa 2011.
- Galiński Jacek, *Kratki się pani odbiły*, W.A.B., Warszawa 2020.
- Hansen Mauritz Christopher, *Mordet på Maskinbygger Roolfsen*, Nasjonalbiblioteket, Kongsberg 2017 [*Morderstwo konstruktora maszyn Roolfse*na, pierwodruk 1839].
- Jeż Agnieszka, *Odplata*, Burda Książki, Warszawa 2021.
- Kańtoch Anna, *Miasto w zieleni i błękicie*, Fabryka Słów, Lublin 2004.
- Kotowski Krzysztof, *Krew na Placu Lalek*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2011.
- Krajewski Marek, *Śmierć w Breslau*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 1999.
- Kryminalny Olsztyn. Koszary*, Oficynka, Gdańsk 2014.
- Kryminalny Wrocław. Mroczne przechadzki po mieście*, Oficynka, Gdańsk 2013.
- Przybyłek Marcin, *Gamedec. Granica rzeczywistości*, Fabryka Słów, Lublin 2004.
- Puzyńska Katarzyna, *Czarne narcyzy*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2017.
- Puzyńska Katarzyna, *Policjanci. Bez munduru*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2019.
- Puzyńska Katarzyna, *Policjanci. Ulica*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2018.
- Puzyńska Katarzyna, *Policjanci. W boju*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2020.
- Puzyńska Katarzyna, *Rodzanice*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2019.
- Puzyńska Katarzyna, *Utopce*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2015.
- Resnick Mike, *Na tropie jednorożca*, przekł. J. Gutkowski, Iskry, Warszawa 1991 [pierwodruk 1987].
- Skuza Sylwia, *Tylko nie Mazury*, MG, Warszawa 2020.
- Tokarczuk Olga, *Otwórz oczy, już nie żyjesz*, [w:] O. Tokarczuk, *Gra na wielu bębenkach. 19 opowiadań*, Ruta, Wałbrzych 2001, s. 5–52.

Bibliografia przedmiotowa

- [dyskusja Ośrodka Studiów Kulturowych i Literackich nad Komunizmem IBL PAN *Komunizm i PRL dzisiaj*], „Teksty Drugie” 2013, nr 3, s. 227–244.
- Adamczewska Izabella, *Powieść o prawdziwej zbrodni* [hasło w:] *Materiały do „Słownika Rodzajów Literackich”, „Zagadnienia Rodzajów Literackich”* 2016, z. 4, s. 150–156.
- Adamczewska Izabella, *True crime novel – pomiędzy literaturą piękną a dziennikarstwem*, [w:] *Apetyt na rzeczywistość. Między literaturą a dziennikarstwem – relacje, interakcje, perspektywy*, red. A. Kłosińska-Nachin, E. Kobylecka-Piwońska, Łódź, Wydawnictwo UŁ, 2016, s. 91–115.
- Baczyński Stanisław, *Powieść kryminalna*, Wydawnictwo Literacko-Naukowe, Kraków–Warszawa 1932.
- Bauman Zygmunt, *Retrotopia. Jak rządzi nami przeszłość*, przekł. K. Lebek, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2018.
- Berkan-Jabłońska Maria, *Słowo od redaktora*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Polonica” 2018, t. 50: *Kryminal w XIX wieku. XIX wiek w kryminale*, s. 7–10.
- Brocki Marcin, *Nostalgia za PRL-em. Próba analizy*, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 2011, nr 1, s. 26–33.
- Brzostek Dariusz, *Wstęp: Wspólnoty i praktyki interpretacyjne w sieci. Perspektywa reception studies*, „Przegląd Kulturoznawczy” 2017, nr 32, s. VII–VIII.
- Chłosta-Zielonka Joanna, *Zamiast powieści obyczajowej. Cechy współczesnej polskiej powieści sensacyjnej*, „Media – Kultura – Komunikacja Społeczna” 2013, nr 9, s. 87–98.
- Chojnowski Zbigniew, *Literaturoznawstwo regionów (w poszukiwaniu skutecznych perspektyw badawczych)*, [w:] *Nowy regionalizm w badaniach literackich. Badawczy rekonesans i zarys perspektyw*, red. M. Mikołajczak, E. Rybicka, Universitas, Kraków 2012, s. 13–28.
- Chymkowski Roman, Zasacka Zofia, *Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 roku*, Biblioteka Narodowa, Warszawa 2021, s. 17 (możliwość lektury on-line: <https://www.bn.org.pl/download/document/1621420376.pdf> [dostęp: 02.03.2022]).
- Czubaj Mariusz, *Etnolog w Mieście Grzechu. Powieść kryminalna jako świadectwo antropologiczne*, Oficynka, Gdańsk 2010.
- Darska Berndetta, *Współczesna powieść kryminalna jako głos w sprawie ważnych wydarzeń społeczno-politycznych XX wieku*, [w:] *Literatura popularna*, t. 3: *Kryminal*, red. E. Bartos, K. Niesporek, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2019, s. 15–26.
- Depta Anna, *Początki kryminału – Auguste Dupin i Sherlock Holmes. Reminiscencje*, [w:] *Literatura popularna*, t. 3: *Kryminal*, red. E. Bartos, K. Niesporek, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2019, s. 141–154.

- Dudziński Robert, *Od „potwornej szmiry” do „własnego kiczu”. Proza popularna w polskiej kulturze literackiej lat 50. XX wieku*, Universitas, Kraków 2021.
- Dukaj Jacek, *Stworzenie świata jako gałąź sztuki*, „Tygodnik Powszechny” 2010, nr 6, s. 38–39.
- Gardziński Tomasz, „Chąśba” to nowe słowiańskie fantasy prosto z Polski, nie tylko dla fanów Wiedźmina-Polaka, <https://spidersweb.pl/rozrywka/2021/12/01/chasba-recenzja-slowianskie-fantasy-wiedzmin-ksiazka> [dostęp: 08.03.2022].
- Kajtoch Wojciech, *Stanisława Baczyńskiego teoria kryminału*, „Literatura i Kultura Popularna” 2019, t. XXV, s. 213–236, <https://wuwr.pl/lkp/article/view/11881/10805> [dostęp: 29.03.2023].
- Konończuk Elżbieta, *Kryminał „tutejszy” Krzysztofa Gedroycia*, [w:] *Twórczość Wiesława Kazaneckiego oraz laureatów nagrody literackiej jego imienia*, red. M. Kochanowski, K. Sawicka-Mierzyńska, Wydawnictwo UwB, Białystok 2020, s. 187–199.
- Kraska Mariusz, *Prosta sztuka zabijania. Figury czytania kryminału, słowo/obraz terytoria*, Gdańsk 2013.
- Kryminał. Między tradycją a nowatorstwem*, „Scripta Humana” 2016, nr 5.
- Kryminał. Okna na świat*, „Scripta Humana” 2017, nr 9.
- Krzywicka Ewa, *Polska powieść kryminalna retro. Czołowi przedstawiciele subgatunku i ich pomysły na cykle*, [w:] *Literatura popularna*, t. 3: *Kryminał*, red. E. Bartos, K. Niesporek, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2019, s. 205–218.
- Lichański Jakub Z., *Problem: swój – obcy a konwencja powieści sensacyjnej. Kotowskiego Śmierć na placu Lalek [sic!]*, „International Journal of Slavic Studies” 2019, nr 1, s. 44–55, <http://slavpoplit-letters.pl/wp-content/uploads/2020/01/Slavpoplit-Letters-nr-1-2019.pdf> [dostęp: 08.03.2022].
- Literatura kryminalna*, „Litteraria Copernicana” 2021, nr 39.
- Literatura kryminalna. Na tropie motywów*, red. A. Gemra, EMG, Kraków 2016.
- Literatura kryminalna. Na tropie źródeł*, red. A. Gemra, EMG, Kraków 2015.
- Martuszevska Anna, *Powieść kryminalna*, [hasło w:] *Słownik literatury popularnej*, red. T. Żabski, wyd. II popraw. i uzupełn., Wydawnictwo UW, Wrocław 2006, s. 464–471.
- Musiał Maciej, *Obecność magii we współczesnej kulturze zachodniej*, „Filo-Sofija” 2017, nr 1, s. 507–520, <http://www.filo-sofija.pl/index.php/czasopismo/article/viewFile/1094/1067> [dostęp: 08.03.2022].
- Neale Sue, *Crime Writing in Other Languages*, [w:] *A Companion to Crime Fiction*, red. Ch.J. Rzepka, L. Horsley, Wiley-Blackwell, Oxford 2010, s. 296–307.
- Osiecka Agnieszka, *Galeria potworów*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2004.
- Ostaszewski Robert, *Wiele ze wspomnianych wcześniej kategorii... odpowiedź na artykuł Jerzego Jarzębskiego Kariera terminów krytycznoliterackich a procesy zachodzące w prozie*, „Nowa Dekada Krakowska” 2015, nr 6, s. 22

- Roeske Małgorzata, *Moda czy nostalgia? O tym, jak PRL funkcjonuje w wyobraźni społecznej współczesnych Polaków*, „Kultura Popularna” 2014, nr 2, s. 140–151.
- Ruszczyńska Marta, *Polski kryminal i wiek XIX*, Oficyna Wydawnicza UZ, Zielona Góra 2019.
- Ryszkiewicz Mirosław, *Forma ideologii – ideologia formy. O powieściach Stefana Kisielewskiego*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2003.
- Ryszkiewicz Mirosław, *Retoryka polskiej powieści kryminalnej po roku 1989. Preliminarium*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2021.
- Sajkiewicz Violetta, *Czar (nie)pamięci. Nostalgia za PRL-em w najnowszej sztuce polskiej*, „Postscriptum Polonistyczne” 2008, nr 2, s. 27–42.
- Samsel-Chojnacka Monika, *Skazani na sukces. Geneza fenomenu skandynawskiej powieści kryminalnej*, [w:] *Ambicje literatury popularnej*, red. H. Chojnacki, K. Drozdowska, Wydawnictwo UG, Gdańsk 2017, s. 67–80.
- Siwicka Dorota, *Mapy romantyków*, IBL PAN, Warszawa 2018.
- Śledztwo w sprawie gatunków. Literatura kryminalna*, red. A. Gemra, EMG, Kraków 2014.
- Tuszyńska Justyna, *Rozmyte pojęcia. Historia badania literatury kryminalnej w Polsce*, „Slavica Tragestina 19” 2017, nr 2, s. 205–223.
- Urban Urszula, *Transformacja ustrojowa a pamięć zbiorowa Polski Ludowej – między nostalgią a zapomnieniem*, „Studia Politologiczne” 2009, t. 15, s. 104–114.
- WereWolf, „Chąśba” – Katarzyna Puzyńska – recenzja, <https://fan-dom.pl/2021/12/chasba-katarzyna-puzynska-recenzja/> [dostęp: 08.03.2022].
- Włoka Agnieszka, *Nie omijaj drogowskazów*, „Nowa Fantastyka” 2021, nr 12, s. 68.
- Wodniak Katarzyna, *Beletrystyka w „Przyjaciółce”: bibliografia 1948–1989*, Wydawnictwo UKW, Bydgoszcz 2018.

Filmografia

Na kłopoty Bednarski, Polska 1988, reż. P. Pitera.

Admission

The introduction discusses the contents of the volume devoted to Polish crime literature. Individual articles have been characterized. The ways in which they were arranged in the volume according to different keys (thematic and genological) were also discussed.